

Uskonto ja uskonnollinen organisaatio projektiyhteistyössä

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon seurakunta paikallisissa Euroopan Sosiaalirahaston projekteissa

SANNA LEHTINEN

JOHDANTO

Uskonnolliset organisaatiot ovat menettäneet valta-asemansa eurooppalaisissa yhteiskunnissa suhteessa politiikkaan, talouteen ja lainsäädäntöön historiallisen kehityksen ja instituutioiden erilaisumisen myötä (Bruce 2003). Ne ovat menettäneet otettaan myös vuorovaikutussuhteissa, siellä missä kontrolli ei enää perustu uskontoon ja moraaliin vaan sopimukseen ja lakeihin (Dobbelare 2002).¹ Vaikka uskonnolliset organisaatiot eivät enää ole vallankahvassa eivätkä sosiaalisia kontrolloijia, ne vaikuttavat ja ovat läsnä eurooppalaisten yhteiskuntien kaikilla tasoilla (Silvesteri 2009; Haynes 2007; Byrnes & Katzenstein 2006; Davie 2000). Euroopan integraatio sekä poliittinen radikalisoituminen ovat 2000-luvun alusta lähtien nostaneet uskonnot tieteellisen ja poliittisen tarkastelun kohteiksi Euroopan eri yhteiskunnallisissa konteksteissa (Norris & Inglehart 2004; Bruce 2003; Madley & Enyedi 2003). Euroopassa uskonnollisten vähemmistöjen asema sekä yksilönoikeudet ovat herättäneet kysymyksiä siitä, mikä on uskonnollisten periaatteiden ja traditioiden merkitys sekä uskontojen asema liberaaleissa demokraattisissa yhteiskunnissa (Bramadat, P. & M. Koenig 2009; Tibi 2006; Yavuz 2006; Davie 2000). Näin on tapahtunut muun muassa uskonnollisten arvojen, tapojen tai symbolien² jouduttua ristiriitaan yhteiskunnan sekulaarien arvojen, oikeuksien tai toimintamallien³ kanssa. Myös

Euroopan Unioni (EU) on ottanut tehtäväkseen tarkastella uskonnon ja kulttuurin kasvavaa poliittista merkitystä (Forward Studies Unit 1998). Erityisesti enemmistöuskoltaan islamilaisen Turkin⁴ liittymisaiheet EU:iin ovat nostaneet esiin huolia uskonnon politisoitumisen seurauksista demokralialle.

EU-lainsäädäntö takaa kansalaisilleen uskonnonvapauden sekä oikeuden harjoittaa uskontoa (artikla 9). Siihen sisältyy oikeus elää suhteessa muihin ihmisiin tavalla, joka vastaa ja toteuttaa henkilön sisäistä vakaumusta. Tämä tarkoittaa myös oikeutta ilmaista sisäinen vakaumus (ks. PL § 13).⁵ Uskonnon harjoittamista ovat EU:n kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskevan yleissopimuksen 18. artiklan mukaan rituaalit ja uskonnolliset seremoniat. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon seurakunta on uskonnollinen organisaatio, joka ylläpitää ja

- 1 Asia ei ole yksilolotteinen. Euroopasta löytyy esimerkkimaita, joissa sopimuksien ja lakien avulla on säilytetty perinteisten kirkkojen auktoriteettiasema, esim. Espanja.
- 2 Esim. krusifiksiikistat mm. Saksassa ja Italiassa.
- 3 Esim. ihmisoikeustuomioistuimen päätökset.
- 4 Myös Bosnia-Herzegovinassa enemmistö on islaminuskoinen.
- 5 Artikla 9 kohdistuu myös yhteisöihin: jokaiselle on taattu kokoontumis- ja yhdistymisvapaus.

harjoittaa *uskonnollisia rituaaleja*. Se on samalla myös yksi kansalaisyhteiskunnan toimijoista toimien kansalaisyhteiskuntaverkostoissa EU:ssa ja sen reuna-alueilla. EU:n eri päätöksentekuelimet sekä paikalliset päättäjät eli kunnan edustajat kuuntelevat näitä verkostoja. Näin ollen kansalaisyhteiskunnan toimijoilla on aidot mahdollisuudet vaikuttaa päätöksentekoon (Vogt 2007, 87).

Eurooppalainen poliittinen kulttuuri ja lainsäädäntö ovat pitkälti rakentuneet kristillisen ajattelun perustalle (Tiilikainen 1998). EU:ssa erityisesti katolilaiset ovat nähneet tärkeäksi kristillisten arvojen puolustamisen. Protestanttiset kirkot sen sijaan ovat olleet enemmän huolissaan sosiaalisista kysymyksistä, joihin Suomen evankelis-luterilainen kirkokin on ottanut voimakkaasti kantaa (*Taloukskriisi kutsuu muutokseen* 2009; *Kohti yhteistä hyvää* 1999). Suomessa uskonnollisista organisaatioista juuri evankelis-luterilainen kirkko julkisena toimijana on noussut vahvasti esiin sosiaalisten kysymysten yhteydessä (Lehtinen 2010; Yeung et al. 2006). Suomen evankelis-luterilaiset seurakunnat ovat toimineet yhteistyökumppaneina Euroopan sosiaalirahaston (ESR) projekteissa vuodesta 1995 (Lehtinen 2007). Yhteistyössä muiden paikallisten toimijoiden kanssa ne ovat pyrkineet vastaamaan sosiaalisiin haasteisiin, kuten työttömyyden torjuntaan ja maahanmuuttajien kotouttamiseen (Lehtinen 2010). ESR-projektityhteistyössä seurakunta uskonnollisena organisaationa⁶ ottaa osaa EU:n taloudelliseen ja poliittiseen toimintaan sekä sitoutuu noudattamaan projektityölle asetettuja säädöksiä ja määräyksiä paikallistasolla. ESR-projektit ovat EU:n rahoittamia projekteja, joiden painopiste on inhimillisten resurssien vahvistamisessa ja syrjäytymisen ehkäisemisessä. Julkisen hallinnon tehokkuusvaatimukset ja sosiaalisten ongelmien kasvava haastavuus ovat ajaneet paikallisia toimijoita lähemmäs toisiaan erityisesti sosiaali- ja diakonia-työssä (Lehtinen 2007).

Tässä artikkelissa tarkastelen julkista uskontoa Lahdessa toteutetuissa paikallisissa yhteistyöhankkeissa. Lahdessa oli aineistonkeruun aikana suhteessa muihin suomalaisiin kaupunkeihin keskiarvoa enemmän työttömiä ja maahanmuuttajia,⁷

mikä osaltaan edesauttoi myös paikallisen seurakuntayhtymän työn suuntautumista yhteiskunnallista työtä painottavaksi. ESR-projektityhteistyössä seurakuntayhtymä tai siihen kuuluvat seurakunnat toimivat projektiverkostoissa sekä kulttuurisesti että uskonnollisesti moniarvoisessa toimintaympäristössä. Myös uskontojen kirjo Lahden kaupungissa on moninainen.⁸ Uskonnollisista organisaatioista ainoastaan evankelis-luterilainen seurakunta on ollut mukana ESR-projekteissa. Virallisesti yhteistyö on uskonnollisesti neutraalia toimintaa. Kuitenkin uskonnollisen organisaation toiminta nousee sen omista opillisista lähtökohdista ja moraalikäsitteistä erottuen muista organisaatioista juuri uskonnon takia.

TUTKIMUSTEHTÄVÄ, TEORIA JA TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

Projektityhteistyö on uskonnollisesti neutraalia EU:n ohjauksessa tapahtuvaa paikallista toimintaa. Tutkittavissa projekteissa yhtenä toimijana oli mukana uskonnollinen organisaatio. Miten uskonnollisuus näkyi evankelis-luterilaisen seurakunnan projektityhteistyössä? Tarkastelin tutkimuskysymystä seuraavien alakysymysten avulla. Miten uskontoon suhtauduttiin projektityhteistyössä projektin hallinnoijien tai seurakunnan työntekijöiden mielestä? Miten uskonto näkyi projektityhteistyössä?

Seurakunta on uskonnollinen organisaatio, joka on pyydetty mukaan projektityhteistyöhön ja se on myös itse toiminut projektityhteistyön käynnistäjänä (Lehtinen 2007). Sekularisaatioteorioiden pohjalta on esitetty, että moderneissa pitkälle eriytyneissä yhteiskunnissa uskonto ei enää voi olla perustana koko yhteiskunnan sosiaaliselle koheesiolle. Uskonto ja uskonnollisuus ovat kuitenkin moniulotteisia ilmiöitä. Tutkijat ovat tehneet erilaisia jaotteluja uskonnon ulottuvuuksista (esim. Glock & Stark 1969; 1973; Hinde 1999). Vaikka yksimielisyyteen ei ole päästy, tiettyjä yhteneväisyyksiä on havaittavissa eri tulkintojen välillä esimerkiksi uskomusten ja riittien osalta.

Hinde (1999) jakaa uskonnollisuuden kuuteen ulottuvuuteen: opilliseen, narratiiviseen, rituaali-

Taulukko 1. Projektiaineisto.

Projektit				
Projektiaineisto	Latu	Takatasku	Linkki	Ovi auki
raportit	4	6	2	9
kokouspöytäkirjat	–	–	–	11
EU-lomakkeita	4	11	2	6
www-sivut	3	–	–	–
haastattelut	P4, S4	S1, P1	P3, S3	P2, S2a, S2b
esitteet	1	–	2	1
projektikuvaus	1	1	1	1
muu sopimus	–	–	1	–
muu projektimateriaali	8	6	–	5
yhteensä	22	25	9	35

seen, moraaliseen, kokemukselliseen ja sosiaali- seen. Opillinen ulottuvuus liittyy erityisiin usko- muksiin. Narratiivinen ulottuvuus liittyy uskontojen piirissä oleviin myytteihin ja kertomuksiin, joiden avulla uskonnollista perinnettä välitetään eteen- päin. Rituaaliseen ulottuvuuteen kuuluvat rukous ja uskonnolliset käytänteet. Moraalinen ulottuvuus käsittää yksilöiden ja yhteisöjen implisiittiset ja eksplisiittiset arvojärjestelmät. Kokemuksellinen ulottuvuus liittyy uskonnollisiin kokemuksiin ja sosiaalinen ulottuvuus käsittää yksilön uskonnolli- sen sosialisointia. Erilaiset uskonnon ulottuvuudet ovat päällekkäisiä. Tässä artikkelissa tarkastellaan sitä, miten substantiaalinen, luterilaiselle kirkolle tyypillinen uskonto ilmenee projektiyhteistyössä *opillisen, rituaalisen, moraalisen sekä sosiaalisen* ulottuvuuden avulla. Kokemuksellisuus, joka on *yksilön* uskonnollinen ulottuvuus sekä narratiivi- nen ulottuvuus rajautuvat tarkastelun ulkopuolelle. Näkökulmana on valtauskontoa edustavan organi- saation eli evankelis-luterilaisen kirkon paikallinen toimintayksikkö, seurakunta.

Tutkimus on rajattu maantieteellisesti yhdelle alueelle. Vuosina 2003–2009 kerätty aineisto koos- tuu neljän Lahden alueella toteutetun ESR-projektin materiaaleista (taulukko 1).

Projektiyhteistyössä yhteiskunnallisia ongel- mia pyrittiin vähentämään valitsemalla kohderyh-

miksi ihmisryhmiä, jotka olivat vaarassa syrjäytyä yhteiskunnasta. Projekteissa heitä aktivoitiin ja integroitiin yhteiskuntaan eri tavoin. Projektiyh- teistyölle asetetut tavoitteet olivat sekulaareja ja yhteiskunnallisia. Virallisen raporttiaineiston avul- la tutkimuskysymykseen uskonnon näkyvyydestä ei kyetty vastaamaan; projektidokumenteista ei

- Seurakunnan keskeinen sanoma, evankeliumi, on sanoma osallisuudesta, syrjäytyneen ihmisen mahdollisuudesta päästä osalliseksi Jumalan valtakunnasta ja sen avaamasta uudesta ihmisyydestä. Kirkon tarkoitus ja olemassaolon oikeutus on yksinomaan siinä, että se kutsuu ja liittää ih- misiä Jumalan armon osallisuuteen ja siihen perustuvaan keskinäiseen elämänyhteyteen ja niiden jakamiseen. Missio ja diakoninen tehtävä ovat sisäkkäin (KH 2002).
- Lahden kaupungin työttömyysprosentti vuoden 2004 tam- mikuussa oli 16,1 % (Lahden kaupunki 2008a), kun koko maassa se oli joulukuussa 2003 8,2 % (Lähde: Tilastokes- kus). Vuonna 2004 Suomen väestöstä oli 2,06 % ulkomaa- laisia (Lähde: tilastokeskus), Lahdessa heitä oli 2,69 %. (Lahden kaupunki 2008b).
- Uskonnollisia toimijoita ovat Lahden seurakuntayhtymä, Lahden helluntaiseurakunta, Lahden vapaaseurakunta, Lahden Baptistiseurakunta, Lahden metodistiseurakunta, Lahden Adventtiseurakunta, Roomalaiskatolilainen pyhän Ursulan seurakunta Kouvolassa, Lahden ortodoksinen seurakunta, Islamilainen yhdyskunta sekä Bahá'í -yhteisö (Uskonnollisten yhdyskuntien opas 2005).

aina edes selvinnyt seurakunnan osallistuminen projektiyhteistyöhön (Lehtinen 2007). Kysymystä uskonnosta, kun mukana projektiyhteistyössä on uskonnollinen organisaatio, ei kuitenkaan voi ohittaa, vaikka virallisissa projektidokumenteissa sitä ei ole käsitelty. Lähestyin kysymystä erityisesti haastatteluaineiston avulla, joka on kerätty keväällä 2004. Haastatteluissa käsiteltiin muun muassa, miten uskonto oli näkynyt projektitoiminnassa, miksi seurakunta oli projektiyhteistyössä mukana, ja mitä erityistä annettavaa seurakunnalla oli projektille sekä missä meni raja, millaista uskonnollista toimintaa projekteissa oli mahdollista toteuttaa. Haastattelin yhdeksän projekteissa toiminutta työntekijää, joista neljä työskenteli projekteissa projektipäälliköinä. Projektipäälliköistä kaksi oli kaupungin työntekijöitä ja yksi koulutuskeskus Palmenian työntekijä. Seurakunnan hallinnoimassa projektissa oli palkattu organisaation ulkopuolelta projektipäälliköksi diakonikoulutuksen saanut henkilö. Haastateltavista viisi oli seurakunnan edustajia. Seurakunnan työntekijöistä kaikki olivat hengellisen työn tekijöitä, joista neljä oli diakonikoulutuksen saaneita ja yksi omassa seurakunnassaan diakoniatyöstä vastaava pappi. Kahdessa projektissa seurakunnan työntekijä oli vaihtunut kesken projektin. Toisesta projektista onnistuivat tavoittamaan molemmat projektissa työskennelleet seurakunnan työntekijät. Toisesta projektista haastattelin sillä hetkellä projektissa toimivan seurakunnan työntekijän. Haastattelut toteutettiin teemahaastatteluna ja analyysi aineistolähtöisenä sisällönanalyysinä.

TULOKSET: TORJUTTU USKONTO VERSUS LAAJA MORAALINEN VASTUU

Projektiyhteistyön kerrottiin olevan virallista sekä poliittisesti että uskonnollisesti neutraalia yhteiskunnallista toimintaa (S1, P1, P2, P4). Seurakunnan työntekijät kuvasivat työtään lähinnä sosiaalityöksi ja taloudelliseksi auttamiseksi (S4). He myös sanoivat, ettei uskonto oikeastaan kuulunut projektiin (S3). Yksi seurakunnan työntekijä, joka olisi toivonut uskonnollisuuden näkyvän seurakunnan työssä, sanoi, etteivät ihmiset projektissa kokoonnu

hengellisistä vaan aivan muista syistä (S2b). Myös projektipäälliköt suhtautuivat torjuvasti uskontoon. Yksi heistä sanoi napakasti, ”ettei se ole hankkeen tavoite millään lailla” (P3). Uskonnon torjuminen käytännön projektityössä tuli ilmi useassa eri yhteydessä.

Seurakunnan työntekijät sanoivat, ettei projekteissa ”ole julistustyötä, eikä se oo messujen ja hartaustilaisuuksien järjestämistä sen projektin keskeistä (S1)”. Myös seurakunnan rahoittaman projektin projektipäällikkö sanoi, ”ettei hengellisyys näkynyt arkipäivässä (P1)”. Seurakunnan rahoittamassa projektissa ei myöskään pidetty projektitiloissa uskonnollisia symboleja esillä (P1). Projektitiloja ei pidetty hengellisenä paikkana (P1). Seurakunnan projektin projektipäällikkö sanoi myös, ”ettei ole merkitystä sillä, että mukana on uskonnollinen organisaatio (P1)”. Myös julistava tai evankelioiva toiminta projekteissa kiistettiin (P1, S4). Sillä viitattiin hengellisen väkivallan ulottuvuuteen (P1). Kaupungin projektin projektipäällikkö sanoi, ettei seurakunnan arvomaailma ole korostunut yhteistyössä (P2). Seurakunnan työntekijä sanoi, että ”seurakuntaa pidetään hengellisen yhteisönä, mutta se ei näy käytännön tasolla (S2b)”. Uskonnon läsnäolo projektiyhteistyössä pääsääntöisesti torjuttiin sekä seurakunnan työntekijöiden että projektipäälliköiden osalta.⁹ Uskonto oli näkyvää ainoastaan, kun se sallittiin tai sille annettiin tilaa.

Yksi uskonnon ulottuvuuksista (Hinde 1999) on moraalinen ulottuvuus. Yhteistyö perustuu aina toimijoiden jakamien samojen intressien pohjalle, joten oli oletettavissa että projektiyhteistyöstä löytyisi myös joitain yhteisiä arvoja. Lisäksi muilla toimijoilla oli todennäköisesti käsitys seurakunnan edustamista arvoista jo siinä vaiheessa, kun sitä pyydettiin mukaan projektiyhteistyöhön.¹⁰ Vaikka uskonto projektiyhteistyössä kiistettiin, jo torjujien lauseista kävi implisiittisesti ilmi, että seurakunnan mukanaolo projektiyhteistyössä jo sinällään oli viesti projektin muille toimijoille sekä kohdeyleisölle. Heikompien auttamisen nähtiin olennaisesti kuuluvan seurakunnan toimialaan. Projektiyhteistyöhön osallistumista pidettiin seurakunnalle velvollisuutena, jopa osana perustehtävää. Pitkään

yhteistyöhistoriaan vedoten projektikumppanina erityisesti kunta arvosti sitä, että seurakunta oli mukana yhteistyössä.

Projektitoimijoista seurakunta erottui tiettyyn ideologiaan perustuvana arvoyhteisönä (S1, S2b, S3, S4, P1, P3, P4). Vaikka haastatteluissa tuli ilmi, ettei arvoyhteisöllisyys välttämättä tullut esiin käytännön työssä tai hengellisyytenä arkipäivässä (P1, S2b), se vaikutti seurakunnan mukanaoloon projektiyhteistyössä ja oli taustalla sen toiminnassa. Seurakunnan tuli tekojen kautta hoitaa ”profeetalista” tehtävää (S1).

– – että kirkonkin pitää tekojensa kautta hoitaa tätä profeetallista tehtävää. Semmonen jotenkin irti parrikaadeille nousten tai tämmönen toinen vaihtoehto tai se ett me vahvasti vain julistamme, profetoimme ja meil ei oo sitä työttömien ihmisten kokemusta itsellä eikä sitä vaikeutta sisällämme joka varmaan kuitenkin näil viranomaisillaki on tahto jostain hyvästä. Se on semmonen perusajattelu et nää pitää kulkee rinnakkain. (S1)

Myös kaupungin edustaja oli siltä mieltä, että seurakunta oli projektissa mukana nimenomaan sen vuoksi, että se työ, mitä projektissa tehdään, oli seurakunnan arvojen mukaista (P3). Seurakunnan työntekijät kuvasivat yhteistyötä ”avarasta kansankirkonomaisesta (S1)” hengellisestä viitekehystä käsin. Heidän mukaansa ”hengellisen ja maallisen erottaminen on hankalaa (S1)”. He myös totesivat että yleensäkin yhteiskunnallisessa ”työssä ja diakoniassa työttömyydyssä on oivallettu hyvin avara tulkinta siitä ett mikä on hengellistä ja maallista (S1)”. Seurakunnan työntekijät myös kokivat, että ”arjen ja tuonpuoleisuuden kysymykset kulkivat sisäkkäin ihmisen elämässä (S1)”. Erityisesti ”eettinen ja arvopohjainen” toiminta nähtiin hyvänä erityisesti ”isossa järjestelmässä (P1)” eli seurakuntayhtymässä. Koettiin myös, että seurakunnan tuli olla verkostoissa aktiivinen toimija.

Arvoista esiin nousivat erityisesti yhteisvastuu, ihmisarvo, lähimmäisenrakkaus ja yleensä lähimmäisen huomioiminen. Seurakunnan erityisenä tehtävänä nähtiin näiden arvojen esillä pitäminen. Seurakuntaa pidettiin (P3) ja se myös itse koki

olevansa sekä auttaja että heikompien puolesta-puhuja (S1).

Meijän markkinarako minusta on kuitenkin ollu se et se on ihmisarvon jotenki loppuun asti puolustamista ja sen ihmisen oman oikeuden puolustamista siinä viranomaisympilytyksessä ja hän saa tehdä sen ratkasunsa ja häntä pitää tukea hyvään. (S1)

Lisäksi seurakunnan tehtävänä oli osoittaa yhteiskunnalle mallia ihmistä kunnioittavan toimintatavan kautta. Seurakuntatyötä pidettiin yksilöllisenä ja asiakaslähtöisenä.

Ett seurakunnan perustehtävä on kuitenkin pitää ihmisistä huolta ja näyttää yhteiskunnalle et tämmöne fiksu ehkä voi sanoo justii asiakaslähtönen ihmisiä kunnioittava toimintatapa on se mikä tässä yhteiskunnassa tarvittais. (P1)

Myös toisenlaisia näkökulmia nousi esiin. Eräs kaupungin työntekijä, joka toimi projektipäällikkönä sanoi, ettei seurakunnan oma ”arvomaaailma kauheesti oo korostunu yhteistyössä, yhteisvastuullisuus, lähimmäisestä huolehtiminen sen sijaan kyllä (P2)”, toisin sanoen hyvinvointiyhteiskunnan arvot. Seurakunta haluttiin toimintaan mukaan, mutta ilman uskontoa. Menemällä mukaan yhteistyöhön seurakunta vastasi ulkopuolelta määriteltyihin arvoasetelmiin.

Seurakunnan työntekijät suhtautuivat myös kriittisesti seurakunnan rooliin arvoyhteisönä projektiyhteistyössä. Heidän mukaansa seurakunnan omat arvot eivät erottuneet riittävästi ja sitä pidettiin projektissa maksumiehenä (S2b).

Ne tekee kaikkea muuta, ja ne ei oikein niinku haluais mistään semmosista asioista, mitkä on seurakunnan arvojen mukasta, niin paljo kuullakaan. Mut aina ne kysyy sitten, että tehdäänkö yhteinen esite, maksaako seurakunta sen? (S2b)

9 Osa heistä edusti sekulaaria toimijaa, esimerkiksi kaupunkia.

10 Myös omia projekteja, mm. Takatasku ja Peku-hanke.

Kaikki seurakunnan työntekijät projekteissa eivät pitäneet siitä, että seurakunta ei korostanut omaa arvopohjaansa, vaan olisivat toivoneet selkeämpää profiloitumista. He myös kokivat, että seurakunnan edustamiin arvoihin suhtauduttiin torjuvasti.

Kuitenkin jokainen projektissa toimija toi yhteistyöhön mukanaan oman arvomaailmansa. Tilanteessa, missä yhteisiä pelisääntöjä ei ollut luotu, yksittäisellä työntekijällä oli vahva vastuu siitä, miten hän toteutti ja missä määrin nosti oman taustaan organisaationsa arvoja esiin projektiyhteistyössä: ”jotenki siin täytyy olla työntekijällä itellä aina selkeänä, että mikä on se juju, miks me tätä tehdään (S2b).” Pääsääntönä projektiyhteistyössä oli toisten ihmisten arvojen (S4) ja vakaumuksen (P3) kunnioitus. Haastatteluista kävi ilmi, että projektiin osallistuvat henkilöt saattoivat edustaa jopa 35 eri kansallisuutta, eri uskontoja tai uskonnottomia. Ne arvot, jotka projektityössä näkyivät, olivat universaaleja, yhteisiä nimittäjiä eri toimijoiden ja kulttuurien välillä (P4).

Nii-in, mut samalla ainakin mäkin nyt, mitä keskustellu niitten naisten kanssa, et saman tapaisia arvoja tokihan heillä on niinkun ihan sieltä omasta kulttuurista. (P4)

Projektityhteistyössä universaaleja arvoja löytyi, ei vain kristillisistä uskontokunnista, vaan myös muiden uskontojen ja arvojärjestelmien piiristä. Kyse oli arvoista, jotka kuvasivat suhdetta toiseen ihmiseen, kuten toisen ihmisen huomioon ottamista ja lähimmäisen rakkautta. Projekteissa esiintyvistä uskonnollisesta neutraaliudesta ja yksilöllisestä lähestymistavasta huolimatta seurakuntaan toimijana suhtauduttiin positiivisesti.

YHTEISÖLLISESTÄ USKONNOLLISUUDESTA YKSITYISEEN

Uskonnon sosiaalinen ulottuvuus (Hinde 1999) käsittää yksilön sosialisointia. Projekteissa seurakunnan tehtävänä oli kunnan työntekijöiden rinnalla tukea ihmisiä ja tarjota heille osallisuutta paikallisyhteisössä. Uskonto sallittiin, jos se vahvistaa yksilöä osaksi yhteisöä ja työelämään. Monille työttömille

ongelmia oli tuottanut elämänhallinta ja rutiinien löytäminen pitkän työttömyyden jälkeen. Maahanmuuttajille koko suomalainen yhteiskunta ja kulttuuri olivat vieraita ja niihin tutustuttiin projektien avulla. Seurakunnan yhteisöllinen ajattelu kumpusi yhtenäiskulttuurin traditiosta, pitkästä yhteistyöhistoriasta kunnan kanssa sekä itseymmärryksestä jumalanpalvelusyhteisönä (S2b). Seurakunnan omimpana työnä projektitoiminnassa olikin ryhmätoiminta (S1, P1, P4, S4) ja vertaistuki (P4, S4, S2b), ei ainoastaan projektin kohderyhmille, vaan myös muille toimijatahoille (S4, P1, P2).

Seurakunta omaksui projektityössä rinnalla kuljikijan roolin (S1, P2). Lisäksi seurakunta toimi välittäjäorganisaationa, mikä ohjasi ihmisiä palveluiden piiriin (S4). Seurakunnan oma toiminta loi projekteihin sisäisen verkoston. Seurakunnan toiminnasta mukana olivat muun muassa diakoniapiirit, nuortennillat (P2), päiväkerhotoiminta ja perhekerho (S2a, S2b). Lisäksi työelämästä syrjäytetyt ihmiset olivat löytäneet mielekkästä tekemistä kirkon vapaaehtoistoiminnasta sekä jumalanpalveluselämästä (S1). Seurakunnan toiminta projekteissa vahvisti ihmisten osallisuutta (S3).

Vaikee ajatella, että kun mä kuljen kaupungilla niin näitä työttömiä on jumalanpalveluksissa ja niit on mejän vapaaehtoistyössä ja muiden yhteisöjen vapaaehtoistyössä, ett vaikee sanoo, minkä on se mejän merkityksemme, mutta semmosta elämän sisällön ja toivon rakentamiskuviossa nii sit sil on kyllä merkitystä sillä että seurakunta nimenomaan on lähellä näit ihmisiä. (S1)

Luterilaisella kirkolla on ollut suomalaisessa yhtenäiskulttuurissa merkittävä rooli ja luterilaisuudesta nousevan tapakulttuurin tunteminen on esimerkiksi maahanmuuttajalle tärkeää. Maahanmuuttajat opettelivat projekteissa suomalaista tapa- ja juhla-kulttuuria. Heidän oli näin mahdollista peilata omaa kulttuuriaan ja rakentaa omaa identiteettiään suomalaisuuteen. Seurakunnan mukanaolo tarjosi sekä turvallisen kontekstin että välineitä tälle kotouttamisprosessille. Vaikka virallisesti seurakunta oli ainoana uskonnollisena organisaationa mukana projektityhteistyössä, myös muut uskonnot

ja seurakunnat olivat vahvasti läsnä seurakunnan toimintaympäristössä. Oli selkeästi havaittavissa, että samanlaista yhteisöllistä ulottuvuutta ei muiden projektissa esiin nousseiden uskonnollisten toimijoiden kanssa ollut.

Koska projektiyhteistyötä tehtiin seurakunnan tiloissa, ihmiset oppivat tietämään missä seurakunnan työntekijöitä on mahdollista kohdata (S4), saada keskusteluapua niin terapeutista kuin työnvälityksellistä sekä neuvoja elämäntilanteisiinsa (S4, P1) eli kirkollisella kielellä sielunhoitoa (S4, P1).

— oma vahvuuteni on ihmisten kohtaamisessa ja tämmösessä sielunhoitotyössä ja neuvonnassa ja sosiaalityössä ja seurakunnan omimmassa työssä. (S4)

Seurakunnan työntekijät muodostivat projektien kohderyhmälle sosiaalista verkostoa ja toimivat tukihenkilöinä. Seurakunnan toiminta ja läsnä olevat työntekijät tarjosivat ihmisille sosiaalisen kosketuspinnan. Kirkon toiminta näyttäytyi projektiyhteistyössä liberaalina, kaikille avoimena matalan kynnyksen toimintana (vrt. Lehtinen 2008). Sekä moraalinen että sosiaalinen ulottuvuus projektiyhteistyössä korostivat liberaaleja kansalaisyhteiskunnassa toimivan uskonnollisen organisaation piirteitä. Kristilliset arvot vaikuttavat taustalla yhteiskunnassa. Arvot ja toimintatavat nousevat enemmistöuskonnon omantunnon ja toiminnan pohjalta. Uskonto sinänsä ei ole näkyvää yhteisöllisessä ja moraalisisessa ulottuvuudessa.

TIETOA USKONNOSTA VAI USKONNON LÄPÄISEMÄÄ KOLLEKTIIVISTA TAPAKULTTUURIA?

Uskonnon opillisella ulottuvuudella (Hinde 1999) ymmärretään tietoa keskeisistä uskonnollisista teksteistä ja opinkappaleista. Tiedollinen ulottuvuus liittyy myös siihen, missä määrin ihmiset tuntevat uskonnollisen kulttuurin. Suomalainen kulttuuri on kristillisen tapakulttuurin sävyttämää ja siihen kuuluvat muun muassa siirtymäriitit ja kirkolliset juhlat ja pyhäpäivät. Tiedollista ulottuvuutta oli mahdollisuus laajentaa seurakunnan projekteissa

järjestämän toiminnan puitteissa. Seurakunnan ja projektin yhteistyössä järjestämien retkien yhteydessä saatettiin käydä vierailuilla kirkoissa ja seurakuntien toimintaa esiteltiin retkeläisille. Uskonto nousi esiin myös uskonnollisen organisaation omistamien tilojen käytön yhteydessä.

— on matalakirkollista toimintaa, että me aloitettiin tän edellisen ryhmän kanssa sillee, että me vietettiin päivä seurakuntayhtymän varhaisnuorten leirikeskuksessa, siinä se jotenkin puitteissa näky, että se on kirkon paikka. (S3)

Olemalla läsnä projektityössä yksittäiset seurakunnan työntekijät viestittivät uskosta myös pukeutumisellaan. Projektissa mukanaolevat henkilöt erottivat seurakunnan työntekijät muista työntekijöistä virka-asun perusteella.

Projektien aikana sattuneet kuolemantapaukset nostivat esiin kysymyksiä uskonnollisista tavoista ja uskonnon opillisesta puolesta. Erityisesti kysymys uskonnollisesta tapakulttuurista ja tiedosta aktuaalistui maahanmuuttajaprojektissa.

Joo, ja tavallaan silleekin tietysti, että kun näilläkin naistenryhmäläisilläkin on pieniä lapsia, kouluikäisiä lapsia, että he niinkun ymmärtää mistä on kyse ja miks suomalaiset, et suomalaiset viettää joulua ja mikä se joulu on ja —. (P4)

Uskonnolliset opinkohdat eivät muodostuneet projektiyhteistyössä ongelmaksi eri uskontojen välillä (P3). Uskonnolliseen tietoon kuuluvat opin lisäksi myös uskonnolliset symbolit ja uskonnollinen kieli. Erityisesti uskonnollinen kieli saattoi aiheuttaa hämmennystä projektin toimijoiden kesken.

Näihin TE-keskuksen ja kaupungin papereihin pitää vähän sanottaa eri tavalla kuin me sanotetaan jollekin omalle johtokunnalle tai omalle luottamuselimelle näit perusteita ja puhua sillä terminologialla sinne päin joka on siellä käytössä ja totuttua ja sitten taas omassa yhteisössämme perustella —. (S1)

Seurakunnan työntekijät joutuivat sanoittamaan sanottavansa eri tavoin kaupungin viranomaisyhteistyössä kuin omille luottamushenkilöille.

Monelle erityisesti islaminuskoiselle uskonto on merkittävä asia elämässä. Seurakunnan mukanaolo avasi mahdollisuuden uskonnolliselle dialogille, mitä uskonnollisten tilaisuuksien, esimerkiksi hartaushetkien jälkeen oli käyty rakentavassa hengessä.

— niin pidin siellä iltahartaushetken ja ehkä jotain aamuhartaustakin, mutta se oli aina vapaaehtoista. Minä kerroin, että meillä on täällä tällainen tapa, mutta että tietysti kuka haluaa tulla, niin että koska islamilaisuus on kuitenkin niin erilaista kuin kristillinen toiminta. Mutta he tulivat mielellään, ja meille syntyi hyviä keskusteluhetkiä aiheesta, että lähdin siitä lähtökohdasta, että mikä meitä yhdistää, mitä Vanhassa testamentissa on sellasia kohtia, mitä mainitaan myös islamissa, ja niistä tuli ihan, syntyi hyvää dialogia. (S4)

Rakentavaa dialogia edisti myös seurakunnan työntekijöiden työtapa. He etsivät yhdistäviä asioita muun muassa kristinuskon ja islamin välille esimerkiksi Vanhan testamentin kertomuksien avulla.

Tiedollinen ulottuvuus nousi esiin erityisesti yksilötasolla. Seurakunnan työntekijöiden läsnäolo projektitoiminnassa mahdollisti yksilölliset keskustelut, jotka saattoivat syventyä hengellisiksi (S1). Jotkut työttömäksi joutuneet olivat kaivanneet erityistä hengellistä ohjausta. Seurakunnan työntekijöiltä oli kysytty uskontoon liittyviä kysymyksiä ja he olivat niihin vastanneet. Näiden yksilöllisten keskustelujen jälkeen henkilö saattoi haluta lisätietoa seurakunnan toiminnasta tai opillisesta puolesta. Keskusteltuaan työntekijän kanssa hän saattoi ilmaista haluavansa osallistua muun muassa raamattupiiriin, missä käsitellään uskonnollisia tekstejä tai toivoa yksityiseen käyttöön omaa Raamattua.

Vastikään eräs kurdipakolainen halusi soraaninkielisen Raamatun, jonka toimitin ja toinen kurdiäiti on halunnut keskustella enemmän kristinuskosta ja hän kyselee tai on sitä mieltä, että ei ole tyytyväinen islaminuskoon ja haluaisi oppia lisää kristinuskosta. (S4)

Projektilaisia ohjattiin heidän itse niin toivoessaan seurakunnan toimintaan, esimerkiksi englanninkieliseen raamattupiiriin. Suurin osa projektitoimiteissä olevista ihmisistä oli maahanmuuttajia ja islaminuskoisia. Seurakunnan työntekijöiden läsnäolo projekteissa avasi tietä myös missionaariselle toiminnalle. Työntekijät toimittivat pyydettyinä uskonnollista materiaalia ja antoivat uskonnollista ohjausta.

Muiden uskontojen läsnäolo projektityössä ei häirinyt seurakunnan osallistumista ja toimimista projektissa. Päinvastoin se tavoitti uusia kohderyhmiä ja loi kosketuspintaa heidän elämäänsä. Seurakunnan työntekijät olivat kuitenkin sitä mieltä, ettei projekteissa ollut tarkoitus kääntää ihmisiä. Jos ihminen kuitenkin oli itse kiinnostunut, voitiin kahdenkeskisissä keskusteluissa puhua uskonnollisista asioista. Uskonnon tiedollinen ja rituaalinen ulottuvuus ovat limittäisiä ja päällekkäisiä. Ulottuvuuksissa nousi esiin jännitteitä uskonnon yksityisyyden ja yhteisöllisyyden osalta. Rituaalinen uskonnollisuus oli yhteisöllistä ja diskriminoitua. Tiedollinen ulottuvuus taas oli tärkeää, jotta kohderyhmään kuuluvat seurakuntalaiset ja eri yhteistyökumppanit ymmärsivät, miksi seurakunta oli mukana toiminnassa. Olettaisi, että näissä dimensioissa olisi vahva institutionaalinen, evankelis-luterilaisen seurakunnan rituaalinen ja tiedollinen konteksti. Kuitenkin projektityössä yksilön oman aktiivisuuden varaan jäi, miten paljon hän oli tekemisissä näiden kahden uskonnon ulottuvuuden kanssa. Rituaalinen ja tiedollinen ulottuvuus eivät myöskään välttämättä olleet luterilaiseen uskontoon kuuluvia vaan muiden uskontojen rituaaleja tai tiedollisia ulottuvuuksia, koska projektiin osallistuneissa oli mukana eri uskontojen edustajia. Seurakunta toimi projekteissa moniuskontoisella kentällä.

USKONNON HARJOITTAMINEN

Uskonnon rituaalisella ulottuvuudella (Hinde 1999) tarkoitetaan uskonnon harjoittamista. Se, miten uskonto näkyi projektiyhteistyössä, oli pitkälti riippuvainen yksittäisistä seurakunnan työntekijöistä. Asiaa ei ollut käsitelty tai ohjeistettu tutkittavissa

projekteissa millään tavoin. Pääsääntöisesti projektityöntekijöiden mielestä uskontoa ei tullut harjoittaa projektiyhteistyössä. Kollektiivinen uskonnon harjoitus nähtiin esteenä projektiyhteistyölle ja uhkana yksityisyyden kunnioitukselle. Uskonto näyttäytyi ensisijaisesti yksilön, ei yhteisön, oikeutena. Tätä yksilön oikeutta ei projektiyhteistyössä haluttu loukata missään olosuhteissa, oli sitten kyse aluetyöstä, työttömyystyöstä tai maahanmuuttajatyöstä. Jos uskontoa projektiyhteistyössä kuitenkin harjoitettiin, siitä tiedotettiin selkeästi (P1).

Tommosessa projektissa, tommosessa ku on yhteisö missä se projekti toimii niin siinä täytyy osata ottaa niin hirveen monen ihmisen näkökulmat huomioon. Ett oleellisinta on se että jos jotakin... kun me järjestettiin joulujuhlia ja tällaisia että ne tehtiin mutta ne aina selkeesti tiedotettiin. Se oli niinku aina että ihmisillä on tieto siitä mitä on tapahtumas, minkä luonteinen tapahtuma on olemassa. Mitään ei ollu sellasta, että houkutellaan ihmiset paikalle ja sit yhtäkkiä ovet kiinni ja Raamatulla päähän – että ei tällasta vaan se täyty – se tavallaan se läpinäkyvyys ja avoimuus oli koko ajan. (P1)

Näin tilaisuuksiin osallistujat kykenivät itse arvioimaan, halusivatko olla mukana vai eivät.

Kun seurakunnan työtä sellaisenaan oli otettu projektiyhteistyön piiriin, rituaalisuutta luonnollisesti esiintyi: pidettiin messuja, jumalanpalveluksia ja seurakunnan työntekijä oli mukana joulun- ja kevätjuhliissa (S2a). Erityisen voimakkaasti uskonto nousi esiin, kun toimittiin seurakunnan omalla maaperällä, esimerkiksi retkillä tai seurakunnan tiloissa muun muassa kirkkovierailuiden yhteydessä.

Retkillä se ei tule esille, ehkä jos olen itse suunnittelemassa retkiohjelmaa, niin mielelläni jos käydään uudessa, semmosessa kaupungissa, missä he eivät oo aikasemmin käyneet, niin vien heidät kirkkoon ja esittelen sitä toimintaa. (S4)

Kirkollisten juhlapyhien aikana järjestettiin retkiä seurakunnan leirikeskukseen, missä uskontoa voitiin harjoittaa (P1). Leirien yhteydessä järjestettiin mahdollisuus osallistua aamu- tai iltahartauteen.

Uskonnollisten juhlien aikaan uskonnon rituaalinen puoli pääsi helpommin esiin. Suurten uskonnollisten juhlapyhien, esimerkiksi joulun yhteydessä, seurakunnan edustaja saattoi pitää hartauden ja laulatti kristillisiä suomenkielisiä joululauluja.

Ulla tosin piti, mä vähän kyllä katoin, miten nää suhtautuu, ennen joulua meillä oli sekä näille naisille että sitten miehille näille maahanmuuttajaryhmille niin semmoset tavallaan pikkujoulut, että Ulla kyllä siellä evankeliumin, tai puhu niin ku uskonnollisistakin asioista, ja laulettiin hengellisiä joululauluja, että mä vähän katoin, että mitenhän nämä meidän asiakkaat suhtautuu, että sitä mä en tiedä, kuinka pitkälle, kun se suomi ei oo kovin hyvää, että miten ne, ymmärsikö ne sen, että... Sitten tavallaan niin kun me ollaan korostettu näissä ryhmissä, että ne lähtee niin ku periaatteessa kunnioitetaan toisten vakaumusta, että ei ainakaan semmosta mitään, että yritettäis kenellekään tuputtaa tai käännättää tai mut ehkä näitä arvoja nyt kuitenkin on --. (P2)

Seurakunnan edustajan mukaan ryhmässä, missä 90 % ihmisistä oli islaminuskoisia, kristillisten joululaulujen laulaminen oli herättänyt kunnioitusta. Projektissa mukanaolevat olivat halunneet osallistua lauluihin ja he olivat kiittäneet seurakunnan työntekijää (S4). Projektipäälliköiden puolelta kristillisten joululaulujen ja evankeliumin lukeminen Raamatusta herätti sekä positiivisia että negatiivisia ajatuksia. Nähtiin, että maahanmuuttajien kannalta luterilainen uskonto on osa suomalaista kulttuuria, ja että heidän on hyvä oppia tuntemaan sitä kotoutuakseen. Raamatun lukeminen ja kristilliset laulut koettiin kuitenkin jo liian pitkälle meneväksi, koska periaatteena projekteissa oli toisten vakaumusten kunnioitus.

Uskonnon sävyttämä suomalainen tapakulttuuri nousi esiin myös muun muassa uskonnollisten siirtymäriittien yhteydessä. Rituaalisuus oli nähtävissä ihmiselämän käännekohdissa, muun muassa projektissa mukana olleiden henkilöiden hautajaisten yhteydessä.

-- esimerkiksi ääripäitä oli jotkut semmoset että sen projektin asiakkaista tai siinä yhteisössä elävistä saatettiin hautaan. Siinähan kirkon rooli tulee hirmusen voimak-

kaaks sitte tota — projektityöntekijät on hautajaisissa tai seurakunnan työntekijät ollaan siellä. (S1)

Uskonnon rituaalisesta ulottuvuudesta pyrittiin aina tiedottamaan etukäteen. Tosin projektitilojen siunaaminen oli yhdessä projektissa toteutettu spontaanisti (S2b). Seurakunnan työntekijöiden mielestä uskonnolliset rituaalit olisivat voineet olla voimakkaamminkin esillä projektityhteistyössä. Projekteissa oli hartauksia (S4) ja ihmisiä ohjattiin hengelliseen toimintaan, jos he olivat siitä kiinnostuneita (S4). Seurakunnan työntekijät toivoivat, että projektityhteistyössä olisi ollut enemmän uskonnollista toimintaa, esimerkiksi pyhäkouluvartteja (S2b) ja hartauksia (S2b, S4). Uskonnon rituaalinen ulottuvuus saattoi herättää kiinnostusta myös uskonnon tiedollista ulottuvuutta kohtaan niin projektiin osallistujien kuin myös toimijoiden keskuudessa. Tämä ilmeni muun muassa uskontojen välisenä dialogina hartaustilaisuuden jälkeen.

Uskonnon rituaalinen ulottuvuus nousi esiin projekteissa myös muiden alueen uskonnollisten toimijoiden kohdalla.

Jotkut pakolaiset Afrikasta ovat kristittyjä ja heitä olen ohjannut seurakunnan tilaisuuksiin. Yksi heistä käy English fellowshipissä, joka on tällöinen kristittyjen opiskelijoiden raamattupiiri, ja sitten jonkun verran on yhteistyötä Helluntaiseurakunnan kanssa lähinnä juuri tässä uskontojen välisen työryhmän puitteissa, että heillä on vielä paljon aktiivisempaa tää hengellinen toiminta pakolaisten keskuudessa kun meillä. (S4)

Projektin yhteydessä oli järjestetty monikulttuuriseksi kutsuttu, mutta selkeästi islaminuskoon liittyvä Ramadan-juhla, jota projektityhteistyössä pidettiin kulttuurisena, ei uskonnollisena juhlena. Kritiikkiä ja epäluuloa uskonnonharjoittamisen osalta sen sijaan herättivät helluntaiseurakunnan tilaisuudet, joita pidettiin enemmän hengellisinä. Seurakunnan työntekijäkin pitivät heidän harjoitamaansa hengellistä työtä maahanmuuttajien keskuudessa aktiivisempänä omaan organisaationsa, luterilaiseen seurakuntaan verrattuna.

Ei oikeastaan, mutta niin ku sanoin, tai sanoinko aikaisemmin, että mä en oikein, välillä mä ajattelen, että tajuaako ihmiset oikeastaan aina, mistä on kyse. Mä en puhu nyt pelkästään seurakunnasta, vaan meillä on, tota, hirveen voimakkaasti Lahdessa toimii Helluntaiseurakunta maahanmuuttajien parissa. Ja joskus herää kysymys, että tietääkö ne ihmiset, että missä kokouksissa ne oikein käy, ja että niissä on joku tällöinen uskonnollinen tausta olemassa. Kun jotain juhlia järjestetään, niin eihän se välttämättä käy edes ilmi sieltä. Ja kun mietittiin, että ei tässä itekään aina tiedä eroja. Mutt, että se musta on ihan hyvä, että kun Lahdessa on toi, tää näin näissä näin tää —. (P4)

Rakentavaa dialogia harjoitettiin alueella toimivien muiden uskonnollisten yhteisöjen sekä projekteissa olevien muiden uskontojen edustajien kanssa. Tämän lisäksi tuotettiin yhteistyössä muiden uskonnollisten toimijoiden kanssa uskonnollisten yhdyskuntien opas maahanmuuttajille. Erityisesti alueellisessa projektissa nousi esiin kysymys siitä, kenellä oli oikeus käyttää projektin tiloja ilman, että kenenkään etuja loukattiin. Lopputuloksena oli, että kaikki, myös erilaiset uskonnolliset ryhmät, voivat käyttää tiloja, jos he selkeästi tiedottivat, millaisesta toiminnasta oli kyse. Projektitoiminnassa, jossa seurakunta oli mukana, pitivät ihmiset vapaasti esillä omia uskonnollisia symbolejaan. Näin oli esimerkiksi seurakunnan hallinnoimassa projektissa, missä huivipäinen musliminainen toimi projektitilojen vastaanottohenkilönä (P1). Onnistuneesta dialogista eri uskontojen välillä kertoo myös se, että projektipäälliköt eivät saaneet kritiikkiä uskonnollisesta toiminnasta projekteissa (P4), eikä eri uskontojen edustajien välillä esiintynyt konflikteja.

DISKUSSIO: USKONTO YKSITYISEN JA JULKISEN JÄNNITTEESSÄ MONIKULTTUURISTUVASSA YHTEISKUNNASSA

Virallisessa projektityhteistyössä lähdetään liikkeelle siitä, että toiminta on sekulaaria tai vähintään uskonnollisesti neutraalia. Käytännössä uskonto näkyi projektityhteistyössä, mutta hyvin yleisellä tasolla.

Uskonnon moraalinen ulottuvuus hämärtyi univarsaaleiksi hyvinvointia kuvaaviksi arvoiksi. Uskonnon sosiaalinen ulottuvuus tiivistyi vertaistueksi ja kulttuurintuntemukseksi. Uskonnon tiedollinen ulottuvuus sen sijaan edellytti projektityhteistyössä yksilöltä jo olemassa olevaa käsitystä kyseisestä uskonnosta tai riittävää uteliaisuutta ja voimavaroja käydä yksilöllisiä keskusteluja. Uskonnon rituaalista ulottuvuutta esiintyi seurakunnan omissa toimitiloissa järjestetyssä toiminnassa, mutta siitä pyrittiin etukäteen tiedottamaan. Jos projektissa oleva henkilö halusi osallistua uskonnon harjoittamiseen, hän joko osallistui seurakunnan omaan, tai muun alueensa uskonnollisen organisaation järjestämään toimintaan.

Uskonnon rituaalinen ja tiedollinen ulottuvuus ovat institutionaalisesti säädeltyä uskonnollisuutta. Ne näyttäytyivät projektityhteistyössä marginaalisina ilmiöinä ja kokonaisuuden kannalta epärelevantteina yksilöllisinä valintoina. Sekulaarissa yhteiskunnassa, missä uskonnon julkinen rooli on lainsäädännöllisesti rajattua, rituaalinen ja tiedollinen ulottuvuus kuitenkin tarjosivat seurakunnan näkökulmasta tarttumapintoja perinteisille kirkollisille työskentelytavoille. Julkinen kansankirkollinen uskonnollisuus korostaa sekä osallisuutta ja univarsaaleja arvoja että yksilöllistä auttamistyötä. Molemmat, sekä sosiaalinen auttaminen eli diakonia-työ, että yleisenä arvoyhteisönä toimiminen olivat välineitä, joilla seurakunta korosti yhteisöllisyyttä ja kykyään integroida eri tavoin sytjäytymisvaarassa olevia ihmisiä osaksi yhteiskuntaa. Projektityhteistyössä nämä olivat ensisijaisesti sekulaaria toimintaa. Projektityhteistyössä seurakunnan auttamistyö kumpusi toki kristillisistä lähtökohdista, mutta sen perusteita tai uskonnollisia motiiveja ei käsitelty julkisesti. Seurakunta pyrki myös tietoisesti ja sosiologisesti harmoniaan yhteiskunnallisen toiminnan kanssa sopeuttamalla omaa toimintaansa yhteiskunnassa esiin nouseviin sosiaalisiin haasteisiin. Näin se samalla vahvisti asemaansa kansalaisyhteiskunnan toimijana. Kansalaisyhteiskunnan näkökulmasta moraalinen ja sosiaalinen ulottuvuus nousivatkin keskeisiksi. Nämä uskonnollisuuden dimensiot olivat vähemmän privatisoituneita. Nii-

den avulla uskontoa oli mahdollista politisoida ja nostaa näkyväksi. Projektityhteistyössä erityisesti sosiaalityö ja monikulttuurisuus olivat tekijöitä, jotka tekivät uskonnon näkyväksi.

Julkisesti uskonnollisten asioiden käsittely ei ollut hyväksyttävää viranomaisten, eikä myöskään seurakunnan työntekijöiden mielestä. Yleinen ilmapiiri ja toimintakulttuuri eivät olleet uskonnollisille kysymyksille tilaa antavia. Uskonnon esiin tuominen tulkittiin herkästi käännettämiseksi tai toisten vakaumuksen häirinnäksi. Tätä tukivat myös havainnot siitä, että kielellisesti turvaututtiin neutraaleihin käsitteisiin, kuten hyvinvointi, suvaitsevaisuus, elämänhallinta tai muihin yhteiskunnallisesti neutraaleihin käsitteisiin. Tämä tutkimustulos on linjassa sekulaarin liberalismien teorian kanssa, jonka mukaan uskonnolliset lähtökohdat eivät ole universaalisesti jaettavissa, ja ne tulisivat kääntää joko sekulaarille kielelle tai jättää huomiotta. Uskonnon kieli on siten yksityistä ja vapaehtoista dialogia.

Seurakunnan näkökulmasta uskonnon yksityistymisen sisältää ongelmia. Jos seurakunta näyttäytyi projektityhteistyössä neutraalina julkisena tai kansalaisyhteiskunnan toimijana, sitä on mahdollista pitää yhtenä sosiaalisia palveluja tuottavana organisaationa muiden joukossa. Tällöin uskonnon arvoa mitataan ulkoisilla kriteereillä, esimerkiksi sillä lisääkö se jäsentensä hyvinvointia. Uskonnon merkitys tutkimuksen kohteina olevissa projekteissa oli heikko ja se näytti nousevan esiin silloin, kun seurakunnan työtä sellaisenaan oli otettu mukaan projektityhteistyöhön tai kun oli toimittu muiden uskontojen kanssa. Uskonto nousi esiin erityisesti monikulttuurisessa kontekstissa tapakulttuurin ja uskonnollisen dialogin yhteydessä.

Projektityhteistyössä uskonto näyttäytyi joko yksilöllisenä valintana tai sitten yhteisöllisenä kulttuurisena voimavarana. Tällöin uskonto miellettiin osaksi kulttuurista pääomaa. Suomen evankelisluterilaisen kirkon asema kulttuuri-instituutiona nousee historiallisesta kansallisen kulttuurin asiantuntijuuden ja ylläpitäjän roolista. Yhtenäiskulttuurin perinteestä nouseva sosiaalinen ulottuvuus oli projektityhteistyössä seurakunnan vahvuus ja se

ilmeni esimerkiksi suomalaisen tapa- ja juhla-kulttuurin asiantuntijuutena sekä sosiaalisen auttamisen perinteenä, mitä projektiyhteistyössä pidettiin paikallisella tasolla jopa itsestäänselvyytenä. Tämä yhtenäiskulttuurin perinteestä kumpuava sosiaalinen ulottuvuus ilmeni erityisesti ryhmätoimintana, jonka järjestäminen nähtiin seurakunnan vahvuutena.

Viranomaisyhteistyötä painottavassa projektissa uskonnon merkitys oli vähäisempi. Sen sijaan maahanmuuttajaprojektissa kysymys uskonnosta nousi esiin. Tarkasteltaessa evankelis-luterilaista seurakuntaa kansalaisyhteiskunnan toimijana sen moraalinen ja sosiaalinen ulottuvuus jäävät helposti näkymättömäksi. Uskonto on näissä ulottuvuuksissa periaatteessa julkista, mutta oman kulttuurimme omaksuneille näkymätöntä. Näkyväksi se nousi kohdatessaan muita kulttuureja ja uskontoja. Institutionaalinen uskonnollisuus, rituaaleista ja opeista nouseva ulottuvuus vastasi projektiyhteistyössä monikulttuurisuuden haasteeseen kahdella tavalla, yhtäältä dialogin, toisaalta missiologian avulla. Aito dialogi oli mahdollista, jos molemmilla osapuolilla oli riittävä tiedollinen pohja sekä omista että toisen kulttuurin ja uskonnon edustajan lähtökohdista, arvoista ja traditioista. Tieto ja dialogi avasivat tilaa vuorovaikutukselle ja mahdollistavat tien keskinäiseen kunnioittamiseen. Jos uskonnosta ei saa puhua ja sen olemassaolo kiistetään, tällaista dialogia ei voi syntyä.

Uskontojen välinen dialogi syntyy vain luottamuksellisessa ilmapiirissä. Seurakuntaorganisaatio toimi hedelmällisenä alustana tällaisen dialogin syntymiselle. Seurakunta ei myöskään vastustanut muiden uskontojen näkyvyyttä, vaan projektiyhteistyössä tuki vähemmistöjen ja muiden uskontojen edustajien oikeutta harjoittaa uskontoa. Projektiyhteistyössä uskontojen välillä käydyssä dialogissa merkille pantavaa oli, että sen avulla etsittiin yhdistäviä, ei erottavia piirteitä. Seurakunta näyttäytyi projektiyhteistyössä universaalina kansankirkkona, myös muiden uskontojen edustajat syliinsä sulkevana. Seurakunta ei luopunut omastaan, mutta salli muut uskonnot projektiyhteistyössä. Tämä saattoi johtua siitä, että puhdas sekulaarisuusperiaate tar-

koittaisi sille itselleen suurta vallan menetystä. Näin se osaltaan turvasi myös omaa oikeuttaan harjoittaa uskontoa. Rajoittamalla muita uskonnollisia toimijoita seurakunta samalla vaarantaisi oman asemansa. Perinteisiin teorioihin pohjautuvat uskonnon ulottuvuudet eivät riitä kuvaamaan uskonnollisen organisaation uskonnollisuutta moniuskontoisessa toimintaympäristössä.

Ratkaisuna neutraalin projektitoiminnan takaa- miselle ei ollut uskonnollisten toimijoiden rajaaminen ja marginalisoiminen (vrt. Bader 2007). Sen sijaan, kun uskonnollista toimintaa järjestettiin, siitä tiedotettiin niin selkeästi, että kukin saattoi osallistua toimintaan tietoisena tapahtuman luonteesta. Seurakunnalla oli tietoa erilaisista uskonnollisista toimijoista paikkakunnalla ja se harjoitti niiden kanssa yhteistyötä. Kunnan viranomaisilla ei ollut suoranaista yhteistyötä, ainakaan virallisella tasolla, muiden uskonnollisten organisaatioiden kuin evankelis-luterilaisen seurakunnan kanssa. Tästä syystä heillä oli ennakkoluuloja ja myös vähän tietoa näiden toiminnasta. Tietoa oli paikattu kokoamalla uskonnollisten yhdyskuntien opas, mihin oli koottu merkittävimmät paikalliset uskonnolliset toimijat. Yleisesti ottaen viranomaiset suhtautuivat varauksellisemmin muihin uskontoihin. Projektipäälliköt saattoivat myös myöntää, että tiedot uskonnollisesta kentästä olivat heikot eivätkä he erottaneet eri uskontoja toisistaan. Evankelis-luterilaiset seurakunnat ovatkin Suomessa uskonnollisen kentän tuntemukseensa nojaten avainasemassa kootessaan eri paikalliset uskonnolliset toimijat yhteen. Näin yksittäinen uskonnollinen toimija voi toimia yhteisön, tässä tapauksessa alueen, koheesiota ylläpitävänä tahona sekularisaatioteorioiden vastaisesti. Eri uskonnolliset toimijat saattoivat lisäksi tehdä päällekkäistä ja asukkaille arvokasta sosiaalista ja integroivaa työtä. Tätä tulisikin tuoda esiin ja tutkia tarkemmin.

Erilaiset uskonnolliset organisaatiot olivat paikallisessa projektiyhteistyössä kuitenkin keskenään eriarvoisessa asemassa. Monikulttuurisuudella tarkoitettiin ja ymmärrettiin vahvasti maahanmuuttajien kulttuuria ja uskontoja. Projektiyhteistyössä suhtauduttiin myönteisesti Ramadan-juhlan jär-

jestämiseen, mutta varauksellisesti helluntaiseurakuntaan, joka järjestää maahanmuuttajille runsaasti toimintaa. Islaminusko on onnistunut monikulttuurisuuteen vedoten raivaamaan tietään sekulaareihin verkostoihin. Tätä samaa kulttuurista dimensiota ei ole muun muassa helluntaiseurakunnilla. Monikulttuurisuus haastaa koko olemassa olevan uskonnollisen kentän pohtimaan suhdettaan niin valtakulttuuriin kuin yhteiskuntaan: mikä on omaa, mikä ei. Onko osittain käynyt niin, että uskonnollinen organisaatio, tässä tapauksessa evankelis-luterilainen seurakunta, lukee luterilaisen uskonnon sävyttämän tapakulttuurin sokaisemana yhteiskuntaa uskonnollisemmaksi kuin se todellisuudessa onkaan? Projektiyhteistyössä ei läheskään aina tiedetty, että seurakunta oli projektissa mukana. Tästä syystä uskonnon sosiaalinen ulottuvuus ei levinnyt projektin ohjausryhmää pidemmälle, ellei yksittäinen työntekijä sitä tuonut esiin. Tiedottamisen tai viestinnän puute uskonnollisen organisaation sosiaalisesta työstä ja työn perusteista on este myös yleisen mielipiteen ja laajemman keskustelun muodostumiselle uskonnollisten organisaatioiden asemasta yhteiskunnassamme.

Projektiyhteistyössä uskonnollinen organisaatio oli jatkuvassa dialogissa niin sekulaarien julkisten toimijoiden kuin (yksilöiden kautta) muiden uskontojen kanssa. Tämän kaltaisessa vuorovaikutuksessa uskonnollista organisaatiota määritellään jatkuvasti uudelleen. Se muuttaa omaa ympäristöään, mutta muuttuu myös itse. Yhteiskuntien monimuotoisuudessa myös uskonto monimuotoistuu ja löytää tiensä yhä uusille areenoille. Erityisesti dynaamisessa prosessissa moraalisen ja sosiaalisen uskonnon ulottuvuuden sisältä voi nousta myös uskonnollisen organisaation sisäistä kritiikkiä sen institutionaalista, staattisempaa puolta kohtaan. Näin ollen dynaamisessa toimintaympäristössä jatkuva dialogi toiminnasta ja sen perusteista, ei ainoastaan yhteiskunnan muiden toimijoiden kanssa, vaan myös uskonnollisen organisaation sisällä, on välttämätöntä yhtenäisyyden säilyttämiseksi. Toimiminen sosiaalisten ongelmien parissa monikulttuurisella tai moniuskontoisen ja sekulaarin kentän välimaastossa haastaa paikalliset seurakunnat ja seurakun-

tien työntekijät. Säännöllisin väliajoin olisi hyvä tarkastella toiminnan mielekkyyttä sekä perusteita. Kumpuaako toiminta omasta hengellisestä viitekehksestä vai sanellaanko vaatimukset seurakunnan ulkopuolelta, ja jos näin on, niin mistä? Missä määrin seurakunta on uskonnollisena organisaationa omalle tehtävälleen ja identiteetilleen uskollinen? Vaikka seurakunnan diakoniatyö ei ESR-projektiyhteistyössä sinänsä erottautunut muun kolmannen sektorin harjoittamasta hyvinvointityöstä, tutkimustulokset osoittavat, että projektiyhteistyössä seurakunnan erotti muista kolmannen sektorin toimijoista kulttuurinen pääoma, jonka avulla uskonnon eri ulottuvuudet nousivat näkyviksi. Tämä kulttuurinen pääoma saattaa nousta seurakunnan tärkeimmäksi resurssiksi ja vahvuudeksi monikulttuuristuvassa yhteiskunnassa. Tutkimustulos on linjassa Bruce'n (1996; 2003, 31) tulosten kanssa. Hänen mukaansa uskonnollisella organisaatiolla on parhaat mahdollisuudet säilyä, kun siitä tulee ryhmäidentiteetin ja kulttuurin puolustaja.

KIRJALLISUUS

BADER, VEIT

2007 *Secularism or Democracy? Associational Governance of Religious Diversity*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

BRAMADAT, PAUL & MATTHIAS KOENIG

2009 *International Migration and the Governance of Religious Diversity*. Montreal: McGill-Queen's University Press.

BRUCE, STEVIE

1996 *Religion in the Modern World: From Cathedrals to Cults*. Oxford: Oxford University Press.

2003 *God is Dead: Secularization in the West*. Oxford: Blackwell.

BYRNES, TIMOTHY A. & PETER J. KATZENSTEIN

2006 *Religion in an Expanding Europe*. New York: Cambridge University Press.

DAVIE, GRACE

2000 *Religion in Modern Europe*. Oxford: Oxford University Press.

DELORS, JACQUES

1992 *Speech to the Churches*. Brussels 4.2.1992, quo-

- ted in *A Soul for Europe: Ethichs and Spirituality*. http://ec.europa.eu/dgs/policy_advisers/archives/activities/dialogue_religions_humanisms/sfe_en.htm. 15.12.2009.
- DOBBELAERE, KAREL
2002 *Secularization: an Analysis at Three Levels*. Bruxelles: Peter Lang.
- GLOCK Y. CHARLES & RODNEY, STARK
1969 *Religion and Society in Tension*. Chicago: Rand McNally & Company.
- GLOCK Y. CHARLES
1973 *Religion in Sociological Perspective: Essays in the Empirical Study of Religion*. Ed. Charles Y. Glock. Wadsworth Series in Sociology. Wadsworth Publishing Company: Belmont, CA.
- HAYNES, JEFF
2007 *Introduction to International Relations and Religion*. Harlow: Pearson.
- HINDE, ROBERT A.
1999 *Why Gods Persist: a Scientific Approach to Religion*. Robert A. Hinde. London; New York: Routledge.
- HÄMEEN-ANTTILA, JAAKKO
2005 *Islamin käsikirja*. Keuruu: Otava.
- KATZENSTEIN, PETER J.
2006 "Multiple Modernities as Limits to Secular Europeanization?" *Religion in an Expanding Europe*. Eds. Timothy Byrnes & Peter Katzenstein. Cambridge: Cambridge University Press, 1–33.
- KH
Vastuun ja osallisuuden yhteisö. Diakonia- ja yhteiskuntatyon linja 2010.
2002 <http://www.evl.fi/kkh/to/kdy/strategia.html>. Luettu 7.10.2008.
- KOHTI YHTEISTÄ HYVÄÄ
1999 *Kohti yhteistä hyvää: Suomen evankelis-luterilaisen kirkon piispojen puheenvuoro hyvinvointiyhteiskunnan tulevaisuudesta*. <http://www.evl.fi/piispainkokous/kohti.htm>. 12.12.2009.
- KÄÄRIÄINEN, KIMMO
2003 *Moderni kirkkokansa: Suomalaisten uskonnollisuus uudella vuosituhanella*. Toim. Kimmo Kääriäinen, Kati Niemelä & Kimmo Ketola. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.
- LAHDEN KAUPUNKI
2008a *Maahanmuuttajien kotouttamisohjelman seurantaraportti*. [http://www.lahti.fi/www/images.nsf/files/C13E94005EE16186C22572FA00298368/\\$file/SEURANTARAPORTTI%202006.pdf](http://www.lahti.fi/www/images.nsf/files/C13E94005EE16186C22572FA00298368/$file/SEURANTARAPORTTI%202006.pdf). 11.12.2009.
2008b *Tilastokatsaus 2/2008*. [http://www.lahti.fi/www/images.nsf/files/E84A03D362042985C225747C002CC5F5/\\$file/Tilastokatsaus%20ty%C3%B6tt%C3%B6myys%202008.pdf](http://www.lahti.fi/www/images.nsf/files/E84A03D362042985C225747C002CC5F5/$file/Tilastokatsaus%20ty%C3%B6tt%C3%B6myys%202008.pdf). 11.12.2009.
- LEHTINEN, SANNA
2010 "Facing Social Problems: The Finnish Lutheran Church in the European Social Fund Projects during 2000–2006". *Religion and Social Problems*. Ed. Titus Hjelm. New York: Routledge. Forthcoming.
2007 "Projektiyhteiskunnan verkostoissa. Seurakunnat Euroopan sosiaalirahaston projekteissa". *Diakonian tutkimus* 2/2007, 137–159.
2008 "Yhteisöllisyys tavoitteena seurakunnan ESR-projektiyhteistyössä". *Janus* 16 4/2008, 311–327.
- LEINO, PEKKA
2005 *Kirkon oikeudelliset normit: Johdatus Suomen evankelis-luterilaisen kirkon oikeuteen*. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja E-sarja N:o 12. Helsinki.
- MADELEY, JOHN T.S., & ZOLT ENYEDI
2003 *Church and State in Contemporary Europe: The Chimera of Neutrality*. London: Frank Cass.
- MÖTTÖNEN, SAKARI & JORMA NIEMELÄ
2005 *Kunta ja kolmas sektori: Yhteistyön uudet muodot*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- NELSEN B.F. & J. GUTH & C. FRASER
2001 "Does Religion Matter? Christianity and Public Support for the European Union". *European Union Politics*, 2, 2, 191–217.
- NORRIS P. & INGLEHART R.
2004 *Sacred and Secular: Religion and Politic Worldwide*. Cambridge: Cambridge University Press.
- SILVESTERI, SARA
2009 "Islam and Religion in the EU political system". *West European Politics*, 32:6, 1212–1239.
- TALOUSKRIISI KUTSUU MUUTOKSEEN
2009 Euroopan kirkkojen kannanotto talouskriisiin. <http://evl.fi/EVLfi.nsf/documents/4265C058BF>

56558AC22575E70031116B/\$file/Kannanotto_talouskriisiin.pdf. 11.12.2009.

THOMAS, SCOTT

2005 *Global Resurgence of Religion and the Transformation of International Relations*. Basingstoke and New York: Palgrave.

TIBI, BESSAM

2006 "Europeanizing Islam or the Islamization of Europe: Political Democracy vs. Cultural Difference". *Religion in an Expanding Europe*. Ed. Timothy Byrnes & Peter Katzenstein. Cambridge: Cambridge University Press. 204–224.

TIILIKAINEN, TEIJA

1998 *Europe and Finland: Defining the Political Identity of Finland in Western Europe*. Aldershot: Ashgate Ltd.

USKONNOLLISTEN YHDYSKUNTIEN OPAS

2005 *Uskonnon yhdyksuntien opas*. Lahti. (Tekijän hallussa).

VOGT, HENRI

2007 "Euroopan integraatio ja demokratia" *Integraation teoria*. Toim. Teija Tiilikainen & Teemu Palosaari. Helsinki: Gaudeamus, 81–114.

YAVUZ, HAKAN M.

2006 "Islam and Europeanization in Turkish-Muslim Socio-Political Movements". *Religion in an Expanding Europe*. Ed. Timothy Byrnes & Peter Katzenstein. Cambridge: Cambridge University Press, 225–255.

YEUNG, ANNE BIRGITTA, NINNA EDGARDH BECKMAN & PER PETERSSON

2006 *The Changing European Landscape of Welfare and Religion: Churches in Europe as Agents of Welfare – Sweden, Norway and Finland*. Uppsala: Diakonvetenskapliga institutet.